

A HETEDIK KÖNYV – A HETEDIK PECSÉT, AVAGY A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV ÉLETVÉGI EMBER- ÉS CSALÁDKÉPE

LANDI Balázs
egyetemi docens (PPKE JÁK)

*„Amikor feltörte a hetedik pecsétet, csend lett
a mennyben, mintegy fél óráig.”¹*

1. Egyik korábbi írásomban² a Polgári Törvénykönyv Hatodik Könyvében érvényre jutó, „kodifikált joglátszaton” nyugvó monista emberkép fikcióját elemeztem, s állítottam szembe a polgári jogi kodifikáció emberképével, mint célkitűzéssel és értékválasztással. Tettem mindezt Zlinszky János tiszteletére, aki elméleti és gyakorlati írásaiban maga is gyakran hangsúlyozta a *ius*, a *mos* és a *fas* egymásra utaltságát.³ Eltelt egy év. Jelen írásomban, 2016. június havában, Zlinszky János halálának első évfordulóján, ismét az Ő emléke előtt tisztelegve, újílog a Polgári Törvénykönyv emberképét vetem vizsgálat alá, ezúttal azonban a Hetedik Könyv szabályaira koncentrálna, amely – jellegéből fakadóan – már nem csak az individuális és gazdasági, hanem az intern családi és demográfiai szempontok mentén árnyalja tovább a Polgári Törvénykönyv emberképét, sőt, ezt meghaladó módon, a törvénykönyv – mint sajnos látni fogjuk – szintén „kodifikált joglátszaton” nyugvó családképét is.

Zlinszky János előadásainak visszatérő mozzanata volt az öröklési jog kiemelkedő jelentőségének nyomatékosítása; mint mondta: a római jog, de még a polgári jog órakeretének felében is az öröklési jogot kellene tanítani. Mindennek formális, normatív alapja az örökléshez mindenki számára Alaptörvényben garantált jog,⁴ amely súlyát tovább növeli, hogy a tulajdonhoz és az örökléshez való jogot az Alaptörvény – sza-

¹ Jel. 8,1.

² LANDI Balázs: Emberkép, magatartásmérték, felelősség. *Iustum Aequum Salutare*, XII., 2016/1. 49–63.

³ „Das Recht sollte allen dienen, sollte sakralen Ursprunges sein und ewige Werte tragen. Das aber sollte der Rechtsstaat auch heute: Werte sichern, ermöglichen, beschützen.” Ld. János ZLINSZKY: Rechtsstaat Rom. In: Martin Josef SCHERMAIER – Zoltán VÉGH (Hrsg.): *Ars Boni et Aequi, Festschrift für Wolfgang Waldstein zum 65. Geburtstag*. Stuttgart, F. Steiner Verlag, 1993. 480.

⁴ Alaptörvény XIII. cikk (1): Mindenkinek joga van a tulajdonhoz és az örökléshez. A tulajdon társadalmi felelősséggel jár.

kítva az 1949. évi XX. törvény megoldásával – már nem egymást követő szakaszokban, hanem ugyanazon szakaszban szabályozza.⁵ De az öröklési jog gyakorlati jelentőségét hangsúlyozza annak stabilitása is: „szabályai – a történelem tanúsága szerint – még nagyobb társadalmi változásokat is képesek lényeges módosítás nélkül túlélni.”⁶ Ezen jelentős társadalmi változások közül messze kiemelkedik az öröklési jog szempontjából a 18. századtól megindult változás, amely részeként a régi társadalmi kapcsolatok, hűbéri függőségek meggyöngültek, majd megszűntek, és azok helyébe gyakorta a család lépett:

„Az utolsó századok történetét gyakran ábrázolták úgy, mint az individualizmus győzelmét a társadalmi korlátok – melyekhez a családot is sorolták – fölött. De vajon hol lelhető fel az individualizmus e modern életben, ahol a házaspár egész energiáját arra fordítja, hogy önként korlátozott számú utódjainak jövőjét biztosítsa? Nem találunk-e több individualizmust az ancien régime termékeny családapáinak derűs közömbösségében? Bizonyos, hogy a modern családnak már nincs olyan gazdasági valósága, mint az ancien régime idején, amikor egyet jelentett a birtokkal vagy a ranggal. [...] Nem az individualizmus – a család győzedelmeskedett.”⁷

Ezen felfogás hatása alatt születtek az 1861-es Ideiglenes Törvénykezési Szabályok, amely a mai törvényes öröklésre és a kötelesrészre vonatkozó jogunkat, valamint az 1876. évi XVI. törvénycikk, amely a mai végintézkedési jogunkat határozza meg.⁸ Weiss Emília ezt a hagyományokhoz való ragaszkodást már az öröklési jogi könyv koncepciójának ismertetésekor megfogalmazta:

„Az új Polgári Törvénykönyv megalkotása során nyilvánvalóan más mozzatörögök kell, hogy mozgassák a polgári jognak a gazdasági életet közvetlenül érintő kérdéseinek szabályozását, mint az öröklési jog felülvizsgálatát, újrászabályozását. Az öröklési jog szabályainak megállapítását illetően előrebocsátást kíván, hogy sem az új Törvénykönyvnek (és ezért a Koncepciónak sem) lehet célja a mai társadalmi-gazdasági viszonyokat is megfelelően szolgáló, a mai alkotmányos elveknek, alkotmányos elvárásoknak is megfelelő szabályoknak feltétlenül újakkal való felváltása. [...] az öröklési jogban a polgári jog más területeinél nagyobb jelentősége van – nem is elsősorban a jogalkotói szándék oldaláról, hanem inkább az akár az örökhagyói, akár az örökösök minőségben érdekeltek részéről – a hagyományokhoz, a megszokotthoz és a megszokottként igazságosnak is ítéltéhez való ragaszkodásnak.”⁹

⁵ Az Alaptörvény azon különbségtétele, hogy az ugyanazon szakaszban szabályozott örökléshez és tulajdonhoz való jognál csak előbbi vonatkozásában vetíti előre a törvényi korlátozás lehetőségét, ti. csak a tulajdon jár társadalmi felelősséggel, de az öröklés nem, már az alkotmányjog, sőt a *favor testamenti* elvén álló polgári jog alapján is vitatható; gondoljunk akár a családi szolidaritás, akár az öröklési illeték, akár a – nemzetközi viták ellenére is – alapvetően fenntartott kötelesrész szabályaira.

⁶ VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, CompLex, 2008. 1151.

⁷ Philippe ARIÈS: *Gyermek, család, halál*. Budapest, Gondolat, 1987. 309.

⁸ VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, CompLex, 2014. 2371.

⁹ WEISS Emília: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/6. 16.

Hasonlóképpen fogalmaz Vékás Lajos is: „A Javaslat sem lát indokot arra, hogy mélyrehatóan és minden intézményre kiterjedően változtasson a hatályos öröklési jog szabályain.”¹⁰ Sőt másutt írja: „A hagyományok erejét még fokozottabban vettük figyelembe, a bevált megoldásokat még szívesebben tartottuk meg az öröklési jogban, mint egyéb területeken. Ha tetszik, Grosschmid szellemében jártunk el, aki határozottan vallotta és ismételten hangsúlyozta, hogy »a mai idők szellemével ellentétes« jegyek-től megszabadított öröklési jogi intézményeket nem szabad megváltoztatni: »Minden örökjogi törvénynek lényegéül tudom, hogy támaszkodjék jogtörténeti előzményekre« – írta programadó jellegű öröklési jogi tanulmányaihoz írt előszavában.¹¹”¹²

A Polgári Törvénykönyv ilyen szellemiséggel megközelített és felülvizsgált öröklési szabályainak tehát különös jelentősége van mindenhol, ahol változásokat javasolt a Kodifikációs Főbizottság: „Az öröklési joggal szemben támasztható változtatási igények okai között a magántulajdon megnövekedett szerepének és ennek következtében az örökölhető vagyon kiszélesedett tárgyi körének kell elsősorban jelentőséget tulajdonítani. [...] Az öröklési jogi szabályok felülvizsgálata tekintetében emellett a családi és demográfiai viszonyokban bekövetkezett egyes változásoknak is jelentősége van.”¹³ Ezen változások eredményeképp ugyanis „[...] ma az öröklési szabályok »emberképe« már nem egy olyan örökhagyó, akinek a vagyona jellemzően egy ingatlan és az ahhoz tartozó berendezési és felszerelési tárgyak, és aki életét házasságban, még hozzá egyetlen házasságban élte le.”¹⁴ De ezen mély és messzire visszavezethető társadalmi, gazdasági és demográfiai változásoktól függetlenül is joggal vetődik fel a kérdés, vajon a monista polgári jog emberkép mennyiben viszonyítási pont a Hetedik Könyv szabályai tekintetében? Erről másutt, a Negyedik Könyv vonatkozásában Weiss Emília határozott álláspontot fogalmaz meg: „Az a »magánjogi emberkép« emellett, amelyet Lábady Tamás a polgári jogi kodifikáció számára követendőként megfogalmaz, nevezetesen az »autonóm, józan, kockázatot vállaló, bátran kockáztató, felelős üzletember«¹⁵ nem lesz feltétlenül, és ne is legyen feltétlenül a családjogi viszonyok emberképe is. Igaz, ez az emberkép a polgári jogi viszonyoknak, akár a polgári jog vagyoni viszonyainak sem feltétlenül az emberképe, különösen annyiban nem, ha figyelembe vesszük, hogy a polgári jogi viszonyoknak cselekvőképtelen gyermekek is alanyai lehetnek, sőt élve születése esetén visszamenőleg még a méhmagzat is az anyja.”¹⁶

A kérdés végső soron, amire a választ kerestük jelen írásban, hogy miként körvonalazható a Hetedik Könyv ember- és családképe, s az mennyiben illeszkedik a Polgári Törvénykönyv más könyveiben megfogalmazott ember- és családképhez?

¹⁰ VÉKÁS (szerk., 2008) i. m. 1151.

¹¹ ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*. I. kötet. Budapest, 1901. XXIII.

¹² VÉKÁS Lajos: Grosschmid szelleme és gondolatai az új Polgári Törvénykönyv öröklési jogi szabályaiban. *Magyar Jog*, 2013/5. 257. [a továbbiakban: VÉKÁS (2013)]

¹³ VÉKÁS (szerk., 2008) i. m. 1151.

¹⁴ OROSZ Árpád: Változások az öröklési jogban. *Jogtudományi Közlöny*, 2013/6. 24.

¹⁵ LÁBADY Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/2. 15.

¹⁶ WEISS Emília: Néhány gondolat a családjog kodifikációjához a készülő Polgári Törvénykönyvben. In: SÁRKÖZY Tamás – VÉKÁS Lajos (szerk.): *Eörsi Gyula Emlékkönyv*. Budapest, HVG-Orac, 2002. 243.

A Polgári Törvénykönyv Hatodik Könyvében érvényre jutó, „kodifikált joglátszaton” nyugvó monista emberkép fikciója¹⁷ nyomán valóban indokolt tehát a kérdés megfogalmazása: „[...] ha a jogügyletek jelentős része fogyasztói ügyletnek minősül [ezért a polgári jog monista emberképe e körben nem érvényesül], a másik jelentős hányada pedig a gazdaság jogalanyai közötti ügyletek révén külön szabályozást nyer [vagyis e körben sem érvényesül a polgári jog monista emberképe], akkor mi marad a Polgári Törvénykönyvnek és milyen jogviszonyokat kell majd közvetlenül, nem pedig háttérszabályként a Ptk. alapján vizsgálni? Az öröklési jogi kérdéseket és egyes dologi tényállásokat?”¹⁸ Vajon a hagyománytisztelő és jogtörténeti előzményekre támaszkodó kodifikáció és az egyéb jogpolitikai szempontok által is vezérelt jogalkotás mennyiben ismerte fel a fentebb jelzett mélyreható változásokat és helyezte őszintébb alapokra az öröklési jog szabályait is? Vajon sikerült-e megállapítani a helyes arányokat, vajon sikerült-e megtalálni az arany középutat az e körben felmerülő alkotmányos alapjogokra és a magánjog bonyolult viszonyrendszereire is figyelemmel, avagy a Hetedik Könyv ember- és családképe is – a Hatodik Könyvhöz hasonlóan – meghajlott ezen követelmények súlya alatt, s – a kodifikáció célkitűzése és értékválasztása ellenére – sem volt képes feltörni a hetedik pecsétet.

2. A Hetedik Könyv ember- és családképét alapvetően a törvényes öröklés szabályai körében, azon belül is az örökhagyó legközelebbi családtagjaihoz, mint törvényes örökösökhöz, így a leszármazókhöz és a túlélő házastárshoz fűződő öröklési szabályokra figyelemmel mutatom be. Természetesen vannak ezen a körön kívül is olyan öröklési szabályok, amelyek alkalmasak volnának a Hetedik Könyvben megfogalmazódó ember- és családkép körvonalazására. Ennek igazolására csak röviden utalnék a szerkezeti változásra, melynek nyomán a végintézkedésen alapuló öröklés megelőzte a törvényes öröklés rendelkezéseit a Hetedik Könyvben, amely szerkezeti változás révén a hagyománytisztelő és jogtörténeti előzményekre támaszkodó kodifikáció önmagában is tudatos, előre látó emberképet és a végrendeletek számának növekedést feltételezi,¹⁹ annak ellenére, hogy „[...] majd egy évszázada Grosschmid Béni még úgy tartotta – és ma is helytálló az a megállapítása –, hogy »a magyar haza nem humusza a végrendeletnek« [...]»²⁰ De hasonlóképpen tudatos, előrelátó, vagyónáról halála esetén is gondoskodó emberképet feltételez a végintézkedéssel létesített alapítvány is, amelynek körében a Második Könyvben megfogalmazott emberkép vetül ki a Hetedik Könyv szabályaira, s ennek részeként a Hetedik Könyv életvégi emberképre, amely

¹⁷ LANDI (2016) i. m. 49–63.

¹⁸ CSEHI Zoltán: A magánjogi dogmatika védelmében: paradigmaticus kihívások a magánjogban a XX. század végén. In: Csehi Zoltán: *Diké kísértése*. Budapest, Gondolat, 2005. 302.

¹⁹ „Ennek az az egyszerű magyarázata, hogy az öröklés rendjét elsődlegesen az örökhagyó végakarata határozza meg, és csak végintézkedés hiányában (vagy annak hézagaiban) érvényesülnek a törvényes öröklés szabályai. A Javaslat egyébként azzal számol, hogy a végrendeletek száma növekvő tendenciát fog mutatni. Ebbe az irányba ösztönöz nyilvánvalóan a hagyatékok értékének növekedése és összetételük bonyolultabbá válása, továbbá az a körülmény is, hogy egyre több örökös az ország határain kívül él.” Ld. VÉKÁS (szerk., 2008) i. m. 1152.

²⁰ OROSZ i. m. 24.

– a fikció fikciójaként – valóságosan is elválasztja az alapító természetes személyt, mint örökagyót egyfelől az alapított jogi személytől, mint örököstől, másfelől minden más potenciális örököstől és azok megtérítési igényétől.²¹ „Az alapítótól halála után elválasztjuk teljes egészében alapítványát, hogy oda vissza se térhessen. Elzárjuk tőle, amiként Gubbibóban a halottakat kizárják a házból. »Tudniillik Gubbibóban [...] a középkori háznak két kapujuk van. Egy rendes kapu és mellette egy másik, keskenyebb, a halottaknak. Ezt a kaput csak akkor bontják ki, mikor a koporsót kiviszik a házból. Azután megint befalazzák, hogy a halott ne jöhessen vissza. Mert úgy tudják, hogy a halott csak ott jöhet vissza, ahol kiment. A kapu nincs is egy szinten az utcával, hanem mintegy egy méterrel magasabban, hogy ki tudják adni a koporsót az utcán állóknak.«²² »²³

2.1. A Hetedik Könyv ember- és családképe szempontjából kiemelkedő jelentőségű a házastárs öröklésének változása. A törvényes öröklési rend első osztályában a túlélő házastárs a leszármazóval, vagy – leszármazó hiányában – a szülővel együtt, illetőleg – leszármazó és szülő kiesése esetén – egyedül örököl. Ha leszármazó mellett örököl – a korábbi szabályoktól eltérően – holtig tartó haszonélvezeti jog illeti meg, azonban az kizárólag az örökagyóval közösen lakott lakáson és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakon,²⁴ míg állagörökös – egy gyermekrész erejéig – a hagyatéknak többi részében.²⁵ A változás indokaként egyfelől a magántulajdon körének, ezáltal az örökölhető vagyon tárgyainak és azok értékének jelentős növekedésében,²⁶ másfelől a családi-, demográfiai viszonyok jelentős átalakulásában határozta meg a kodifikáció. Az életvégi ember- és családkép szempontjából – nyilvánvaló megfontolásokból – ez utóbbi indokra korlátozzuk a továbbiakban vizsgálódásunkat.

2.1.2. Nagyon is tudatos az Alaptörvény *Alapvetés* részben alkalmazott szóhasználata, amely részeként a „védi”, „védelmezi”, illetve „védelem illeti meg” kifejezéseket kizárólag a házasság, a család, a méhmagzat, a nyelv vonatkozásában használja, sőt, ezen kifejezések alkalmazását az ezt követő *Szabadság és felelősség* részben is kerüli a jogalkotó. Szükség is van erre a védelemre, ugyanis az utóbbi két-három évtizedben mélyreható változások zajlanak le a párkapcsolat formálódásban. A

²¹ CSEHI Zoltán: Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetének kötelelésrészi szabályaihoz. *Közjegyzők Közlönye*, 2007/7–8. 19–21.

²² SZERB Antal: *Utazás és holdvilág*. Budapest, 1980. 144.

²³ CSEHI Zoltán: *Coincidentia oppositorum, avagy az alapítvány és a halál esetére szóló rendelkezés*. In: *Liber Amicorum. Studia Lajos Vékás dedicata*. Budapest, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék; 1999. 57.

²⁴ 7:58.§ (1) bekezdés a) pont.

²⁵ 7:58.§ (1) bekezdés b) pont.

²⁶ „Manapság a hagyatékokban egyre jelentősebb szerepet játszanak az olyan vagyontárgyak (készpénz, bankbetét, üzletrész, értékpapír stb.), amelyekre az állagöröklés és a haszonélvezeti jog öröklésének párhuzamos elismerése gyakorlati szempontokból nem célszerű. [...] Emellett egyre gyakrabban találhatók a hagyatéknak olyan ingó dolgok, amelyek a haszonélvezet során viszonylag hamar elhasználódnak, amortizálódnak, és ezért nem alkalmas tárgyak kettős: haszonélvezeti- és állagöröklésre.” Ld. VÉKÁS-GÁRDOS (szerk.) i. m. 2451.

házassági magatartásban bekövetkezett változásokat legszembetűnőbben a teljes első női házasságkötési arányszám változásának adatai mutatják.²⁷ Ez az arányszám megmutatja, hogy egy adott évben a különböző korú hajadon nők házassági gyakorisága szerint milyen az esélye egy hajadonnak, hogy élete során majd megházasodik. Míg az 1960-as években csaknem minden nő életében legalább egyszer házasságra lépett, és az 1990-es adatok szerint a nők háromnegyedének a házasságkötése várható volt, addig napjainkban a nőknek várhatóan csak 40%-a fog házasságot kötni, míg 60%-uk *de jure* hajadonként fogja leélni az életét. A házasságkötések száma persze nem azért esik vissza, mert az emberek nem kívánnak együtt élni egymással, hanem mert erőteljesen nő az élettársi kapcsolat száma. Az élettársi kapcsolatok pontos számáról a tízévenkénti népszámlálási adatsorokból tájékozódhatunk. Az adatok azt mutatják, hogy a 1990 és 2011 között az élettársi kapcsolatban élők száma minden korcsoportban többszörösére emelkedett. Míg például a 25-29 éves, tartós párkapcsolatban élő nők 95%-a házasságban élt 1990-ben, és csak 5%-uk élettársi kapcsolatban, addig 2011-re ez az arány 51-49-re módosult.²⁸ Érdemes azt is megemlíteni, hogy míg negyed évszázaddal ezelőtt a nők és a férfiak többsége egy vagy több „rosszul sikerült” házasság után, mintegy a házasság alternatívájaként választotta az élettársi kapcsolatot, addig ma a fiatal népesség körében szinte „kötelező” lett először élettársi kapcsolatban élni, és – esetleg – azt követően megházasodni. Ez pedig alapvetően módosította a társadalom családképét is: jól lehet a „tanácsolt életforma” tekintetében a társadalom házasságpárti volt és maradt, addig az élettársi kapcsolatok elfogadottsága, az élettársi kapcsolatokkal szembeni tolerancia alapvetően általánossá vált, és ne feledjük, a jelenleg fiatal népesség idősödésével várható, hogy az élettársi kapcsolatok részaránya össztársadalmi szinten is tovább fog nőni.²⁹ Az élettársi kapcsolat házasság rovására történő térnyerése mellett szólni kell a válások magas és növekvő számáról is, ami szintén befolyásolja a társadalom családképét. Magyarországon sajnálatos és sajnálatos módon – nemzetközi összehasonlításban is – mindig magas volt a válások száma. Az e körben megfigyelhető változásokról a teljes válási arányszámok vizsgálatából nyerhetünk reális képet, ami azt jelzi, hogy miként alakul a házasságok felbontásának kockázata. E mutató szerint 1970-ben 100 megkötött házasságból valószínűsíthetően 27 végződött válással, 1990-ben ugyanez a mutató 31 válást jelzett előre, 2012-ben pedig ez az arány 45-re emelkedett. Más szóval, ha a népesség válási magatartásában nem következik be változás, a megkötött házasságokból csaknem minden második válással végződik.³⁰

2.2. Mindezen mélyreható változásokra figyelemmel a kodifikáció – mintegy kifejezésre juttatva a polgári jog életvégi ember- és családképét – az élettárs számára

²⁷ PONGRÁCZ Tiborné: Párkapcsolatok. In: ÖRI P. – SPÉDER Zs. (szerk.): *Demográfiai portré*, 2012. Budapest, KSH; 2012. 31–43.

²⁸ Ld. a KSH vonatkozó adatait: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_demografia, és http://www.ksh.hu/nepesseg_nepmozgalom

²⁹ S. MOLNÁR Judit: Párkapcsolatok létesítését/megszüntetését érintő magatartási normák változásának megfigyelése. *Demográfia*, 53.évf., 2010/2–3. 234–273.

³⁰ Ld. a KSH vonatkozó adatait: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_demografia, és http://www.ksh.hu/nepesseg_nepmozgalom

is biztosítani kívánta a törvényes öröklési jogot: „A kodifikációs bizottságok által kidolgozott rendelkezés szerint az élettárs legalább tíz évig tartó együttélés után holtig tartó használati jogot örökölt volna az örökgyógyóval közösen lakott lakáson és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakon, ha az életközösség az öröklés megnyílásakor is fennállt. Az élettárs számára ez a dologi jogilag védett használati jog bármely állagörökösssel szemben biztosította volna az örökgyógyóval közös együttélés alatt megszokott körülményeket. A bizottsági javaslat egyébként – az Alkotmánybíróság 154/2008. (XII.17.) AB határozatában kifejtett elvi tételt követve, tudatosan – a házastársával össze nem vethető jogi pozíciót akart adni az élettársaknak, de az Országgyűlés többségének – véleményünk szerint sajnálatos módon – ez is túl sok volt.”³¹ De a családkép kodifikált joglátszata – ti. annak fenti társadalmi, gazdasági és demográfiai változásaira csak tudatosan részben megfelelni igyekvő kodifikációja – mutatkozott meg az Alaptörvény rendelkezése nyomán, a családok védelméről megalkotott 2011. évi CCXI. törvény vonatkozásában is, amelynek 7–8. §-ait³² az Alkotmánybíróság 43/2012. (XII.20.) AB határozata semmisítette meg. Ebben a határozatában az Alkotmánybíróság korábbi határozataira is figyelemmel fogalmazta meg a családképpel, a családszerkezettel, végső soron a család fogalmával kapcsolatos álláspontját: „4.4. A hivatkozott 154/2008. (XII. 17.) és 32/2010. (III. 25.) AB határozatok a fentiek szerint kimondták, hogy a jogalkotónak lehetősége van a házasságon kívüli együttélési formákat is elismerni és törvényi szintű védelemben részesíteni (ABH 2008, 1203, 1214.), illetve, hogy az intézményvédelmi kötelezettség egy nyitott és demokratikus társadalomban nem lehet akadálya jogok kiterjesztésének (ABH 2010, 194, 208.). E megközelítésből vizsgálva, és figyelembe véve az államnak az Alaptörvény *L* cikkében szereplő család fogalmához kapcsolódó intézményvédelmi kötelezettségét, valamint az Alkotmánybíróság következetes gyakorlatát – amely a különböző tartós érzelmi és gazdasági életközösségi formák típusainak az egymástól való megkülönböztetését nem olyan módon ismeri el, hogy valamely ideáltípus preferálása érdekében más életközösségi típusokat korlátoz vagy tilt, hanem úgy, hogy az azonos védelem kötelezettségének érvényesítése mellett az Alaptörvénnyel összhangban elismeri az állam előnyöket juttató, különböző családátogatási intézményekben megnyilvánuló eszközrendszerét, miközben arra is

³¹ VÉKÁS–GÁRDOS (szerk.) i. m.2445.

³² 7. § (1) A család a természetes személyek érzelmi és gazdasági közösségét megvalósító olyan kapcsolatrendszer, amelynek alapja egy férfi és egy nő házassága vagy egyenesági rokoni kapcsolat, vagy a családbafogadó gyámság.

(2) Egyenesági rokoni kapcsolat leszármazással vagy örökbefogadással jön létre.

8. § (1) Végintézkedés hiányában történő öröklés (a továbbiakban: törvényes öröklés) esetében öröklésre elsősorban törvényben meghatározott rokonsági fokig az egymással egyenesági vagy oldalági rokonságban, illetve az örökbefogadási kapcsolatban állók és a házastárs jogosult.

(2) Az állam és más személyek törvényes öröklésének csak az (1) bekezdésben említett személyek hiányában lehet helye.

(3) Az örökgyógyó házastársát külön törvényben szabályozottak szerint özvegyi jog illeti meg.

(4) Kötelesrész illeti meg az örökgyógyó leszármazóját, házastársát, továbbá szülőjét, ha az öröklés megnyíltakor az örökgyógyó törvényes örököse vagy végintézkedés hiányában az lenne. A kötelesrész mértékét, alapját, számítását, kiadását, továbbá a kötelesrészből való kizárás részletes szabályait külön törvény tartalmazza.

felhívta a figyelmet, hogy a család alkotmányos védelme a szociológiai értelemben vett családi életre is vonatkozik –, megállapítható, hogy a Csvt. 7. §-a a család lehető legszűkebb törvényi fogalmát adja.³³ A családok védelméről szóló sarkalatos törvényt érintő fenti AB határozatnak azonban nem volt már visszacsatolása a Hetedik Könyv ember- és családképére, így a törvényes öröklési szabályokra sem, azaz e körben is – hasonlóan a Hatodik Könyvben érvényesülő közjogi(as) fogyasztó emberképéhez – „alkotmányjogiasodott” – még az AB határozata ellenében is! – a polgári jogi ember- és családkép.

2.3. Sajnálattal kell ugyanakkor megállapítani, hogy a Hetedik Könyv ember- és családképét nemcsak az élettársak, de az „alkotmányjogiasodástól” – fentiek értelmében véve – intakt házastársak törvényes öröklése körében is csak részben sikerült őszintébb – ti. a mindennapi életviszonyokhoz, végső soron az élethez igazodó – alapokra helyezni. Ennek előzményei már a Ptk. 1957. évi Tervezetére nyúlnak vissza, de végigkísérték az új Polgári Törvénykönyv kodifikációs munkálatait is: „[...] míg az ági öröklés kérdésében a kodifikáció idején annak egy korrigált fenntartása melletti állásfoglalás volt az uralkodónak tekinthető álláspont, a házastárs haszonélvezet öröklésével szemben már a Ptk. előkészítő munkálatai során merültek fel aggályok, úgyhogy a Ptk. 1957. évi Tervezete, ha nem is szakított teljesen ezzel a haszonélvezeti konstrukcióval, mégsem kívánta az addigi megoldást követni. [...] Ezek a jogos kérdőjelek vezettek azután a Ptk. 1977. évi Novellájának – ismert – a haszonélvezet egyoldalú kérelemre történő megváltásnak lehetőségét bevezető szabályra. [...]” A házastársi haszonélvezeti jog jövőbeli szabályozását illetően már korántsem volt olyan széleskörű a megszokott öröklési forma fenntartása melletti egyetértés, mint az ági öröklés szabályait illetően. Olyannyira nem, hogy a Ptk. 2002-ben publikált Konceptiója még nyitva is hagyta a kérdést, igaz, hozzátette, hogy a házastárs haszonélvezet-öröklésének állagöröklésével való felváltása esetén külön feladat lenne mind a potenciális örökhagyók, mind a potenciális örökösök körében végzendő széleskörű felvilágosítás a megszokott öröklési renddel való szakításról. A Ptk. Konceptiójának és Tematikájának 2003. évi szövege már lezárja a nyitva hagyott kérdést, és a haszonélvezeti jog megváltásának lehetőségét fenntartva, sőt e lehetőséget valamelyest kiterjesztve, az özvegyi haszonélvezeti jog fenntartása mellett foglal állást. Ezt a megoldást követi a Polgári Törvénykönyv 2006-ban vitára bocsátott javaslatához is. A teljességhez tartozik mégis, hogy a Ptk. 2006-ban vitára bocsátott javaslatához érkeztek olyan javaslatok, amelyek a házastársi öröklés állagöröklésre való áttérését tartanák indokoltnak, nem is annyira a hagyatéki vagyonok összetétele miatt, mint inkább a családi viszonyokban bekövetkezett változások miatt, döntően arra való hivatkozással, hogy a nagyszámú felbontott házasság és az azt követő új házasság folytán „tipikus élethelyzetté vált”, hogy az örökhagyó túlélő házastársa és az előző párkapcsolatából származó gyermeke között nincsen szülő-gyermeki érzelmi kapcsolat.³⁴ Az elhangzott szakmai észrevételek pedig meghallgatásra

³³ 43/2012. (XII.20.) AB határozat.

³⁴ WEISS Emília: A tradicionális megoldások megőrzésének és/vagy meghaladásának kérdései az öröklési jog kodifikációjában. In: *Liber Amicorum. Ünnepi előadások és tanulmányok Harmathy Attila tisztele-*

találtak, amely nyomán a Bizottsági Javaslát „[...] megváltoztatja a hosszú időre visszatekintő hagyományos törvényes öröklési rendet, amelyben a házastárs leszármazók állagöröklése mellett az egész hagyatékon haszonélvezeti jogot örökölt. Az új rendszerben az örökgyógy házastársa csak az örökgyógyval közösen lakott lakásra és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakra kap haszonélvezeti jogot, a hagyatéknak többi részéből pedig – állagörökösként – egy gyermekrészt örököl. A Javaslát a meghatározott vagyontárgyakra korlátozott haszonélvezeti joggal kívánja biztosítani a túlélő házastárs számára azt a lehetőséget, hogy megszokott környezetében maradjon az örökgyógy halála után is.”³⁵

2.3.1. A hagyománytisztelet és jogtörténeti előzményekre támaszkodó kodifikáció – a jelentős társadalmi fejleményekre, ti. az ember- és családkép változására tekintettel tehát – érdemi változást vezet be a törvényes öröklési rendszerben, de ezt – saját bevallása szerint is – úgy teszi, hogy „Mégsem változtat a Javaslát a Ptk. megszokott szövegén, noha azt a látszatot kelti, mintha az örökösök első osztályban a gyermek (és általában: a leszármazó) egyedül volna örökös. Ez a Ptk.-ban sem volt igaz, hiszen a leszármazók mellett – jöllehet: „csak” haszonélvezeti jog formájában – a házastárs törvényes örökösnek számított. Még kevésbé pontos a megfogalmazás a Javaslát érdemi változtatása után; talán mégsem félrevezető, és kifejezi a törvénynek a leszármazók öröklési elsőbbségét hangsúlyozó törekvését.”³⁶ Márpedig az félrevezető, sőt – a joglászat szintjén – tovább szolgálja azt a számos jogrendszerből már kivesző szemléletet, amely a leszármazókat a törvényes öröklés rendjén a házastárs elé sorolja. Márpedig az érdemi módosítás célja a házastárs öröklési jogi helyzetének megerősítése, akár a saját leszármazók ellenében is, amit mindennél tisztábban példáz a régi Ptk. 615. § (2) bekezdésében foglalt azon szabály eltörlése, amely szerint az özvegy új házasságkötése megszünteti a haszonélvezeti jogot. Ezzel nemcsak a házastársi- és az élettársi kapcsolat közötti újabb megkülönböztetést³⁷ törölte el – vagyis a félrevezető joglászathoz elsőként éppen „alkotmányjogiasodó” ember- és családképet hangoztató jogalkotó esett áldozatul, hiszen ezzel a változtatással hallgatólagosan egyetértett! – a Ptk., hanem egyúttal tovább halványította³⁸ az özvegyi jog – korábban csak az özvegy

tére. Budapest, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, 2007. 322–326.

³⁵ VÉKÁS Lajos (szerk): *Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslata*. Budapest, CompLex, 2012. 552.

³⁶ VÉKÁS (szerk., 2012) i. m. 552.

³⁷ Ti. a PK 83.sz. állásfoglalása szerint a haszonélvezeti jog megszűnik az újabb házasságkötéssel, de nem szűnne meg amiatt, hogy az özvegy élettársi kapcsolatban él.

³⁸ Vö.: „A kölcsönösség hiánya világosan utal az özvegyi jog társadalmi szerepére. Grosschmid szerint: „Etikai alapja özvegyi jogunknak, melynek gyökerei már Szent István törvényeiig visszanyúlnak (II. 5., 24., 35.; továbbá I. Aranybulla 4., Nagy Lajos 1351. § 11.) bizonyos, mint mondani szoktuk, lovagias tekintet a gyengébb nemre s azon erősebb kapcsolatokra, melyekkel a nőnek helyzete a férjéhez fűződik, mintsem fordítva. A nő, mint özvegy is, férje nevének s társadalmi állásának védpajza alatt áll (sub nomine et titulo Domini et mariti sui, Trip. I. 67. § 2.), s ezt viszi át ez az intézmény a vagyona. Másrészt folytatója mintegy ez az intézmény a férj életbeli tartási kötelezettségének. A vezéreszme nem az, hogy az özvegy törzsvagyont kapjon, hanem a gondoskodás ő róla, de ez aztán egyik legerősebb posztulátumaként a hazai örökösödési rendszer elveinek.” (Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok, II. kötet.

nő részére biztosított – tartási funkcióját. Ezzel a megoldással kapcsolatban azonban több kétség is felmerül. Egyfelől „Kérdés ugyanakkor, hogy a holtig tartó haszonélvezeti jog bevezetése átgondolt döntés volt-e. Az új szabályok ugyanis kizárják a túlélő házastárssal szemben a haszonélvezeti jog korlátozását (megváltását), és ez a jog újabb házasságkötés esetén sem szűnik meg. Ebből pedig nyilvánvalóan következik az a konfliktus, hogy ha a túlélő házastárs házasságot köt és gyermekei születnek, akkor ezek a gyermekek vele együtt a lakásban fognak élni, azonban a korábbi házasságból származó gyermekek – akik egyébként az ingatlan tulajdonosai – nem.”³⁹ Másfelől a hagyaték ilyen megosztása az öröklési jog azon sajátos vakságát – ti. a látszat szintjén fennmaradó tradicionális szemléletét – követi, amely sem a hagyatéki tárgyak értékére, sem a házassági vagyonjog sajátosságaira nincs tekintettel, csak az aritmetikai egyenlőségre törekszik, mint látni fogjuk: mindhiába. Ami a házassági vagyonjog sajátosságait illeti, a Ptk. 7:58. §-ában megfogalmazott főszabály ugyanis csak kivételes tényállásokra alkalmazandó, ti. akkor, ha az örökhagyóval együtt lakott lakás az örökhagyó külön tulajdonát képezi. Ennél jóval életszerűbbnek tűnik az a tényállás, hogy az örökhagyóval közösen lakott lakás részben a túlélő házastárs tulajdonát is képezi, például a házastársi vagyonjog alapján. Vagyis a kodifikáció szándéka ellenére a leszármazók öröklésével ismét csak közös tulajdont eredményez a túlélő házastárssal, amelyben az özvegy védelme – az öröklési jogi szabályokkal kifejezetten ellentétesen! – a dologi jog alapján mégsem biztosított, hiszen a tulajdonostárs leszármazó örökösök az ingatlanban bentlakó túlélő házastárs, mint tulajdonostárs örökös általi magához váltását követelhetik, akár még annak akarata ellenére is. Ami pedig a hagyatéki tárgyak értékét illeti, a Ptk. 7:58. §-a alapján, a túlélő házastárs állagöröklése attól függ, hogy mekkora a közösen lakott lakáson és annak berendezési és felszerelési tárgyain kívüli hagyaték nagysága. Jóllehet, „[...] nálunk még hosszú ideig tipikusnak lesz tekinthető a házastársi vagyonközösség, vagyis a közös vagyon fele részben nem képezi hagyaték tárgyát, hanem eleve a túlélő házastársé. S nem elhanyagolható az a körülmény sem, hogy egy tipikus mai hagyatékban jelentős értékbeli hányadot képviselnek a közösen lakott lakás és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyak, amelyekre az özvegy holtig tartó haszonélvezetre, ráadásul – a hatályos joggal ellentétben – újabb házasságkötés esetén is biztosított és nem korlátozható.”⁴⁰ Azonban ha az örökhagyó lakása és a hozzá számítandó értékek jóval nagyobb értékkel bírnak, mint a hagyaték többi része, akkor a túlélő házastársnak ugyan van hol laknia, de más vagyont nem örököl abban az esetben, ha az életvitelszerűen használt ingatlan nem volt része a házastársi vagyonközösségnek. Ehelyütt nem tárgyalva a Ptk. „lakás” fogalmában rejlő értelmezési nehézségeket, csak utalunk annak tágitási lehetőségeire, hogy ti. napjaink viszonylag egyszerű és jogilag rendezett eseteiben a lakás és a hozzá tartozó tároló, pince, gépjármű-beállóhely külön-külön ingatlannak minősülnek, aminek következtében jóllehet a túlélő házastárs valóban életvitelszerűen használhatja az idegen tulaj-

Budapest, 1901. 84.) Aligha mondatni, ezek a funkciók mai viszonyaink között ugyanúgy léteznek és az özvegyi jog változatlan fenntartását indokolják.” Ld. VÉKÁS (2013) i. m. 258.

³⁹ OROSZ i. m. 24–25.

⁴⁰ VÉKÁS (2013) i. m. 258.

donba kerülő „lakást”, de az ahhoz tartozó, ám külön albetétén feltüntetett gépkocsi beállót vagy tárolót nem. Azaz a törvényes öröklési rendben hozott érdemi változás se meg nem erősíti a házastárs öröklési pozícióját, se nem visz közelebb az aritmetikai egyenlőséghez. Persze a Ptk. külön biztosítja az özvegy részére, hogy bármikor kezdeményezze a volt örökgyói lakáson fennálló haszonélvezeti jogának megváltását, és akkor egy gyermekrésznyi állapotot kap, amelyet pénzben is kifizethetnek számára. Ugyanakkor ez megint csak látszólagos megoldást kínál a fentiekben jelzett problémára, mivel a magyarországi vagyon felhalmozási gyakorlatban még mindig a lakásingatlan-tulajdon a meghatározó vagyontárgy, amely alapján valószínűsíthető, hogy a tulajdonos/örökgyó azt, mint legértékesebb ingatlant használja életvitelszerűen, s ennek részeként általában ez az a vagyon, amelyik értékének 20-40%-a arányában valamely kölcsön vagy más kötelem fedezetéül is szolgál egyben. Ebben a tipikus esetben, és figyelemmel a Ptk. kodifikációja során markánsan szereplő azon álláspontra, miszerint a házastársak közötti korkülönbség jelentősen megnőtt (ti. az örökgyó új házasságában), akkor a leszármazókat semmi sem készíti arra, hogy olyan ingatlan hagyatékot örököljenek állagba, amelyen jelentős hiteltörlesztési kötelem és egyúttal a túlélő házastárs haszonélvezeti joga áll fenn.

2.4. A Hetedik Könyv ember- és családképének egy további érdekes, látszólag lehangoló képet közvetítő meghasonulása: a kötelesrész szabálya. Míg a túlélő házastárs állagörökléssel vegyített haszonélvezeti jogával – fentebb részletezett módon – a Ptk. a túlélő házastársat igyekszik megvédeni a saját leszármazóitól (és bizonyos szempontból viszont), addig a kötelesrész intézményével a leszármazókat igyekszik megvédeni egyfelől a saját örökgyó szülőjétől, másfelől a saját – örökös – féltestvéreitől. Milyen életvégi ember- és családkép ez? Hiszen az örökgyó, az örökös leszármazó és a túlélő házastárs is mi vagyunk, ti. azok az emberek, akik személyét illetően a Polgári Törvénykönyv visszatért a klasszikus, *bonus et diligens paterfamilias* fogalmán alapuló polgári emberképhez. Sőt, magának a kötelesrész intézményének alap gondolata éppen ennek a legközelebbi hozzátartozói körnek az egymás iránti szolidaritása, egymással szemben tanúsított és elvárt *bonus et diligens* magatartása, tágan értelmezett felelősségvállalása; végső soron: a „vér jogának” védelme: „Máig tanulságos a kötelesrész indokoltsága szempontjából Grosschmidnak az a meglátása, amely szerint a jog ilyen beavatkozását a leggyakrabban nem is az teszi szükségessé, hogy az örökgyó kívülállóknak adja vagyont, hanem hogy a különböző házasságából született leszármazói között tesz a „vérek jogát” sértő különbséget.⁴¹ [...] Ami az intézmény funkcióját illeti, abból indul ki, hogy a kötelesrész – a megváltozott társadalmi feltételek között is – alkalmas a családi szolidaritás erősítésére; képes betölteni ezt a szerepet a családi gondoskodás eszméjének kifejezésre juttatásával, még olyan esetben is, amikor a kötelesrész tartási szerepet nem játszik.”⁴² S valóban, helyütt mutatkozik meg a kodifikált joglázászat mögött a polgári jog életvégi ember- és családképe: „A társadalom alapja a család és nem pedig az egyes egyén. A társadalmi együttélés

⁴¹ ZSÓGÓD i. m. 338.

⁴² VÉKÁS (2013) i. m. 262.

alapja nem az egyéni önkény és feltétlen szabad akarat, hanem a társas lét szabályai. Az emberi társadalom és élet az anyagi nyugati civilizációban is a társas együttélésre predesztinált; ennek szellemi, vallási és anyagi gyökereit és alapjait a jog – ha néha nem is tudatosan –, de megerősíti, kifejezésre juttatja, vagy mint a kötelesrész esetében, megjeleníti. A végintézkedési szabadság individualista megfogalmazásának el-lensúlya éppen ezért a vagyoni és a szellemi hagyatékok családi kötöttségeiben, az ember társas lényéből adódó következményként fejeződik ki a kötelesrészben azzal, hogy az örökösök vérszerinti legközelebbi hozzátartozói [...] részére igényt biztosít a vagyoni-szellemi hagyatékokra vonatkozóan.⁴³

2.5. Éppen ezt a polgári jogi emberképet – ti. az ember, mint társas lény – és családképet – ti. a család, mint a „vér jogának” megjelenítése – igyekeztem korábbi írásomban⁴⁴ Zlinszky János tanítására is visszavezetni: „A család Rómában távolról sem az önkény fészke, a hatalmaskodás színtere. Csak szabályait nem a ius, a jog rendje adta, hanem a mos, az erkölcs és részben az isteni törvényi rendje, a fas.”⁴⁵ Ez az az emberkép-előzmény ugyanis, amely a köztársaságvégi jogtudomány hatására, a két szélső fok (dolus és casus) közé beépülő vétkességi fokkal gazdagodott, és vált az elvárt és tanúsítandó magatartás mérték-meghatározó mintájává: „[...] a közbeeső vétkességi fok, melynél a cselekvő anélkül, hogy akarta volna a jogsértő eredményt, mégis szemrehányás alá esik azért, mert nem járt el azzal a gondossággal (diligentia) a jogsértő eredmény elhárítása érdekében, mellyel egy tisztességes, komoly ember (bonus, diligens paterfamilias) az adott esetben eljárna.”⁴⁶ S végső soron ez alapján hirdette meg – már a Polgári Törvénykönyv kodifikációja során – Lábady Tamás a klasszikus polgári jogi emberképhez – ti. „az öntudatos, autonóm, bátran kockáztató, saját ügyeit felnőtt módon intézni tudó emberkép[hez], akinek nincs szüksége minden oldalról állami megtámogatásra, még kevésbé az állam gyámkodására”⁴⁷ – való visszatérést.

Ezért különösen fájó, hogy a polgári jog fentiek szerinti, a *ius* mellett legalább annyira a *mos* és a *fas* parancsát megtestesítő, a végintézkedés szabadságnak – mintegy a klasszikus liberalizmus korában a tulajdon szentségének – túlhangsúlyozásával generált individualista magánjogi joglátszattal szembeni, valóságos és értő életvégi ember- és családképet kifejezésre juttató kötelesrész – a több mint másfél évszázada elfogadott – mértékét az Országgyűlés – egyéni képviselői indítványra – a törvényes örökrész felelő annak egyharmadára szállította le. Ez a módosítás ugyanis éppen az individualista magánjogi joglátszattal erősíti, szemben a *mos* és a *fas* parancsát hagyományosan kifejezésre juttató életvégi ember- és családképpel. A jogalkotó – a hagyománytisztelést és a jogtörténeti előzményeket félretéve, vagy még inkább azokat nem ismerve – maga esik áldozatul tehát az individualista magánjogi joglátszattal, és a szociális

⁴³ CSEHI (2007)i. m. 18.

⁴⁴ LANDI (2016)i. m. 49–63.

⁴⁵ ZLINSZKY János: *Ius privatum*. Budapest, Osiris, 1998. 29.

⁴⁶ MARTON Géza: *A római magánjog elemeinek tankönyve*. Debrecen, Méliusz Könyvkereskedés, 1947. 93–94.

⁴⁷ LÁBADY Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/2. 15.

igazságosság iránti – gyakorta felületes – társadalmi követelménynek való megfelelés indíttatásával, de azzal éppen ellentétes hatást kiváltva, módosítja az öröklési jog szabályrendszerét. Vagyis a Hetedik Könyv – jóllehet más fejlődési utat bejárva, de – megismétli a Hatodik Könyv „kodifikált joglászaton” nyugvó monista emberképének fikcióját, amelynek következményeképp a klasszikus, *bonus et diligens paterfamilias* fogalmán alapuló polgári jogi emberkép mellett, egyéb, közjogi(as) emberkép jelenik meg a Polgári Törvénykönyvben.

Bár a polgári jogi emberképpel foglalkozó korábbi írásomban kiemeltem, hogy a „közjogias emberkép” megjelenése önmagában „[...] nem semlegesíti a klasszikus polgári jogi emberkép szerepét és jelentőségét a polgári jogi jogviszonyokban, sőt, éppen ellenkezőleg! Arra kell, hogy sarkalja a magánjogot, hogy annál inkább védje, őrizze – akár még az alkotmányjogi behatások ellenében is – a polgári jogi vezérlő elveit [...]”,⁴⁸ azért azt látnunk kell, hogy a közjog betörési pontjai nemcsak számukban, de bizony jelentőségükben is egyre komolyabb, rendszer szintű kihívás elé állítják a magánjogot. Ennélfogva, amint a fogyasztóvédelmi magánjoggal küzdő Hatodik Könyv *bonus et diligens paterfamilias* emberképének, úgy a Hetedik Könyv individualista joglászata-nak áldozatul eső életvégi ember- és családképének elhalványulása is egy-egy újabb jele a tisztán polgári jogi jogviszonyok térvesztésének. Egészen meglepő módon, a „közjogias emberkép” polgári jogi jogviszonyokba való betörésének magánjogi látszata,⁴⁹

⁴⁸ LANDI (2016) i. m. 49–63.

⁴⁹ Ld. ehhez kapcsolódóan a 3046/2013. (II.28.) AB határozatot, melyben a házasságot, a családot, a magánéletet mind az Alaptörvényben, mind a sarkalatos törvényben, mind a Polgári Törvénykönyvben eltöklélten védő jogalkotó által, a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvényben (Nkt.) le-szállított óvodai nevelés kezdő korhatárának alkotmányosságát mondta ki a taláros testület – többségi határozatában. A Hagenströmök ember- és családképét megidéző „alkotmányjogias” szemlélet alátá-masztására hosszabban idéznék Paczolay Péter különvéleményéből: „[71] A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény (a továbbiakban: Kt.) – korábban hatályos – 24. § (1) bekezdése hároméves kortól lehetővé tette az óvodai részvételt, (3) bekezdése pedig abban az évben, amelyben a gyermek az ötödik életévét betölti, a nevelési év kezdő napjától napi négy órai kötelező óvodai részvételt ír elő. Az Nkt. viszont az óvodai nevelésben való részvételi kötelezettség korhatárát leszállítja, a gyermeket hároméves korától főszabály szerint kötelező jelleggel óvodai nevelésbe kell venni, a törvény kivételszabályként teszi lehetővé azt, hogy a szülő gyermeke ötödik életéve betöltéséig az óvodai nevelésben való részvétel alóli felmentést kérjen az önkormányzat jegyzőjétől (egyházi és magánfenntartású intézmények esetén pedig a fenntartótól).

[72] Ez a szabály nyilvánvalóan – a többségi határozat által sem vitatottan – korlátozza a szülőnek a nevelés megválasztásához való jogát, melyet azonban a határozat igazolható és arányos korlátozás-ként értékel.

[73] Álláspontom szerint, bár az Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdése alapján a szülő nevelési joga korlátozható a gyermek testi és lelki fejlődésének biztosítása érdekében, a vitatott rendelkezés nem mutat fel kellő, alkotmányosan elfogadható indokot arra, hogy a gyermek fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges lenne az, hogy – testi és szellemi fejlettségétől, személyiségétől és érzelemlivágától, a szülőhöz való kötődésétől függetlenül – mindenképp a szülőjétől „elszakítva”, óvodában kelljen töltenie korai éveinek jelentős idejét. Azaz a szülői alkotmányos jogok eme kor-látozásával „szemben” nem állítható a gyermekek olyan egyértelmű joga, érdeke, ami a jogkorláto-zást egyöntetűen és feltétlenül szükségessé tenné.

[74] Másrészt az sem igazolható alkotmányosan kellő mértékben – sem a gyermek jogai, sem pedig a szülő nevelés megválasztásához fűződő joga szemszögéből –, hogy a szabályozás egyfajta fordított

hogy ezúttal az államhatalom hívja elő a Hagenströmök világát. Az idős Buddenbrook intelme fiához, hogy „Fiam, kedvvel foglalkozz az üzletekkel nappal, de csak olyankor kössél, hogy éjszaka nyugodtan alhassunk.” – amely a kezdeti-liberális-polgári magánjog alapvető princípiuma volt, a nagypolgár Hagenströmök gátlástalan világában értelmetlenné vált.⁵⁰ Bár a Buddenbrookok a maguk korában nagyon is érvényesítették a felhalmozás kegyetlenségét, de amiben mások és többek voltak: szubjektív erkölcsi igényességük.⁵¹

3. Nincs itt az ideje tehát a csendnek a mennyben, mert a polgári jog életvégi ember- és családképe nem töri fel a Hetedik Pecsetet, amint azt a Hatodik Könyvnek sem sikerült. Ezért továbbra is: „[...] izgalmas a kérdés, van-e az új Ptk.-nak ember és társadalomképe? [...] Előrebocsátom, nem tudom a választ. Csak azt tudom, hogy a választ keresnünk kell, hogy a magánjog a jövőben sem lehet meg ember- és társadalomkép, mint cél és egyben érték nélkül.”⁵² E gondolatmenetének alátámasztására Lenkovich Barnabás ugyanezen tanulmányában a *Rerum Novarum* 10. pontját⁵³ idézi, és megállapítja, hogy: „Mintha a »bonus et diligens paterfamilias« köszönné vissza ezekből a gondolatokból, de nem mint absztrakt jogelv, nem mint az általában elvárható magatartás jogi zsinórmértéke, hanem mint egy eleven, igaz ugyan, hogy eszményített (eszménnyé tett) ember. Mint a polgár modellje, aki jó (tisztességes, becsületes) ember és gondos (körültekintő, szorgalmas, takarékos) gazdálkodó, aki fáradságos munkával hat, alkot és gyarapít, hogy önmaga, a családja és nemzete sorsát jobbra fordítsa. Ezt az emberképet és az ebből összegződő társadalomképet jogilag kötelezővé tenni és minden egyestől minden életviszonyban kikényszeríteni nem lehet. Lehet és kell azonban a jog, különösképpen a magánjog ember- és társadalomképévé, fő célkitűzésévé tenni [...]»⁵⁴ Mennyire szomorú, hogy amikor a Polgári Törvénykönyv erre elszánt és

logikában arra a vélelemre épül, hogy a szülő az óvodánál alapvetően kevésbé képes a gyermeke testi, szellemi fejlődéséhez szükséges háttérrel, nevelést biztosítani, és adott esetben a szülőnek kell bizonyítania azt, hogy feladata ellátására mégis képes és alkalmas. [...]

[80] A szabályozás fordított – már-már családellenes – logikát képvisel, hiszen a szülő alaptörvényi jogából kiindulva nem azt kellene igazolnia, hogy ő alkalmas a gyermeke megfelelő nevelésére, hanem azon esetekben lenne indokolt és indokolható a szülői jogok korlátozása, ahol ténylegesen igazolt, hogy a szülő a gyermek jogaival és érdekeivel ellentétes módon eljárva nem tudja biztosítani részére a megfelelő nevelést és társadalmi beilleszkedést.”

⁵⁰ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 1997. 105.

⁵¹ SÓLYOM László: *A polgári jogi felelősség hanyatlása*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977. 33.

⁵² LENKOVICS Barnabás: A magánjog ember- és társadalomképe. In: *Liber Amicorum. Studia LajosVékás dedicata*. Budapest, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, 2009. 203.

⁵³ *Rerum Novarum*, 10.: „A természet szent törvénye, hogy a családapa minden módon fenntartsa azok életét, akiknek ő maga adott életet; ez pedig a természetből vezethető le, az ti., hogy a családapa gyermekeinek, akik személyiségét továbbviszik és valamilyen értelemben meghosszabbítják, annyit törekedjék szerezni, hogy azok az élet hányattatásaiban a nyomortól tisztességesen megóvhassák magukat. Ezt pedig semmi más ésszerű módon nem teheti, csak azzal, ha gyermekeire örökségül jövedelmező vagyont hagy.”

⁵⁴ LENKOVICS i. m. 201.

átgondolt kísérletet tesz, akkor vagy egy egyéni képviselői indítvány, vagy a családok védelméről szóló sarkalatos törvény, vagy éppen a 3046/2013. (II.28.) AB határozat⁵⁵ útját állja.

Mutatis mutandis, álljanak válaszul a Rerum Novarum folytatólagos sorai: „11. Azt akarni tehát, hogy az államhatalom a család benső viszonyaiba is behatoljon, súlyos és ártalmas tévedés. Igaz ugyan, hogy rendjén való, ha a végső nyomorban, amikor a család igen nehéz helyzetben van, abból kiutat nem talál, és helyzetét semmilyen más módon nem képes maga megoldani, az állami segítség lép közbe, hiszen minden egyes család része az államnak. Éppen így, ha valahol a ház falai között a jogok kölcsönös érvényesítésében súlyos zavar támad, ott az állam igenis védje meg kinek-kinek a jogát, mert ez nem a polgárok jogainak csorbítása, hanem inkább azok jogszerű és köteles gondoskodással történő védelme és megerősítése. Itt azonban szükségképp meg kell állnia a közhatalomnak, e határok áthágását a természet tiltja.”

Zlinszky János emléke előtt, halálának első évfordulóján tisztelegve, ismét felidézném a jogállam ismérveként általa támasztott követelményt, amely szerint „Recht und Pflicht, Macht und Haftung” együvé tartozik, sőt annak részeként: „Das Recht sollte allen dienen, sollte sakralen Ursprunges sein und ewige Werte tragen. Das aber sollte der Rechtsstaat auch heute: Werte sichern, ermöglichen, beschützen.”⁵⁶

⁵⁵ A hivatkozott, és fentebb tárgyalt AB határozat előadó bírása éppen Lenkovics Barnabás volt.

⁵⁶ ZLINSZKY (1993) i. m. 480.

